

Mindre bidrag

EN ORIENTERING OM »ÍSLENZK FORNKVÆÐI«

Íslenzk fornkvæði. Íslandske folkeviser. Udg. af Jón Helgason. IV, Kbh. 1963, LXIV+270 s. V, 1965, LXII+224 s. VI, 1968, LVIII +226 s. VII, 1971, LXIV+220 s. Editiones Arnarnagnæuæ, Series B vol. 13–16. 46, 44, 52 og 60 kr.

Et tiår er forløbet, siden professor Jón Helgason på én gang lagde tre bind af sin længe ventede islandske balladeudgave på bordet. Seks gamle vigtige håndskrifter var udnyttet i disse bind, deraf de fire, som hører sammen i et stamtræ, hvis tre andre medlemmer er forsvundet; det ældste bliver Gissur Sveinssons fornkvæði-håndskrift fra 1665, som har givet genren navn, og som Jón Helgason havde udgivet i facsimile i 1960. Alle de seks håndskrifter var bekendt for Svend Grundtvig og Jón Sigurðsson, da de udgav den gamle, forlængst ekstremt sjældne Íslenzk fornkvæði, 1854–85, sidste hæfte afsluttet ved Pálmi Pálsson ved nr.66. Udover disse numre forelå visse kvæder trykt i DgF eller i Fornir dansar ved Ólafur Briem, 1946. Alligevel kunne de tre nævnte bind byde på enkelte ukendte numre. De blev kort anmeldt i DSt 1963 84, facsimileudgaven af Kvæðabók séra Gissurar Sveinssonar præsenteredes lidt udførligere DSt 1961 119–22.

I årene siden 1962 har Jón Helgason med jævne mellemrum udsendt et bind viser, og nu mangler kun ét bind, som foruden nogle gamle omdigtninger skal rumme de registranter, der låser op for den foreliggende textmængde, der ved at være ordnet efter kilder vanskeligt uden hjælp kan bruges til overblik over en visetypes udbredelse. Dermed vil et gammelt ønske både i den islandsk-filologiske og i den litterært-folkloristiske verden være definitivt afhjulpet; thi det er en selvfølge, at udgaven opfylder alle krav, der kan stilles til en udgave fra det Arnarnagnæanske Institut og tilmed besørget af dets afgående leder selv. Jón Helgason omtaler naturligt nok den gamle udgave som ÍF¹, men jeg håber, at den nye fremfor ÍF² må komme til at bære forkortelsen IFH.

Bind IV indeholder bl.a. – ligesom flere af de andre bind – oversættelser af danske viser i Vedels udgave. Oversætteren er den især for sin selvbiografi bekendte Jón Ólafsson Indíafari, og da han vendte tilbage til Island 1626, kunne disse arbejder være tidlige i forhold til de islandske viser; men i anledning af en forkert gl. oplysning bemærker udgiveren, at intet tyder på oversættelser af danske viser til islandsk før 1650. Jón Indíafari's oversættelser er iøvrigt længere end Vedels originaler, idet han inddrager stof fra prosainledningerne eller broderer egne betragtninger ind i forløbet; men som bekendt skal man være opmærksom på hvad der voxer i sprækkerne mellem original og oversættelse, så disse og de mange i bd.1–3 meddelte Vedel-texter må være af betydning for den ventede drøftelse af genrens historie.

Indiafarerens navn knyttes også til et håndskrift af helt anden art, nemlig det store Rask 98, *Melodia*, der trods undertitlen: Nogle udenlandske toner med islandsk skjaldskab, blev udnævnt til islandske musikmindesmærker i Bjarni Þorsteinssons store melodiudgave fra 1906-9; Helgason placerer håndskriftet som et isoleret og rent ud sagt dødfødt forsøg på at indplante en kontinental musikskat på islandsk, og han argumenterer for at knytte Jón Indíafari's navn til oversættelserne. Når håndskriftet overhovedet vedkommer IFH, skyldes det et par balladevers, der må stamme fra mundtlig tradition; de hører til DgF 46 og 117.

Efter nogle viser fra NkS 331,8° (hvad IF¹ kaldte Kgl.okt., 1) følger materiale især fra AM 151, 153 og 155,8°. De består af mange løse hæfter og blade, og disse har ikke altid været lagt præcis på den plads, hvorfra forskerne tog dem. Det er ærlig talt et slemt roderi at læse om, men Jón Helgason har med enorm tålmodighed bragt orden i kaos og i den store indledende kildebeskrivelse givet sammenlignende registre over gamle og nye betegnelser.

Bind V har tekster fra 18. og 19. årh., deriblandt nogle fragmenter (ligesom bind IV indledes med de gamle brokker om Lopt og Sæmund og de blytunge sorger og den slags); og der slutes med citater af præsteindberetninger 1839ff med omtale og enkelte stumper af viser, som helhed dog en lidet givende kildegruppe. Blandt de vigtigere håndskrifter er Bodleian Library Ms.Bor.130 [20771] (fra 18. årh.), som Finn Magnusen erhvervede 1828 og solgte 1830; det har i beskedent omfang været direkte eller indirekte kendt af Grundtvig og allerede af Nycrup, men udgives her for første gang. Flere andre håndskrifter i bd.V har Grundtvig og Sigurðsson kendt og afskrevet eller kollationeret, og i et tilfælde er Grundtvigs afskrift bevaret, men originalen brændt; det er viseoptegnelser af Jón Stefánsson, død 1818. En gammel gruppe udgøres af seks skæmteviser, der findes i flere håndskrifter, hvoraf et er fra 17. årh.

Tre oversatte viser kræver en særlig omstændelig edition, idet de findes i et større antal håndskrifter, hvoraf nogle iøvrigt er IFH uvedkommende. Den første burde rent ud sagt også være DgF uvedkommende, men er det ikke – det er nemlig DgF 258 *Skøn Anna*, en oversættelse uden omkvæd og således uden et grundlæggende balladekriterium; men de flyveblade, som allerede Syv kendte, affødte en folkelig overlevering, der i DgF har kunnet registreres helt ned i signaturen *Fooo*, og man kan da ikke undre sig over, at den udmærkede historie også har slået an på Island, hvor opskrifterne udviser to grupper. Et andet dansk flyveblad har grundlagt en islandsk tradition for KönigsKinder-visen (ikke i DgF, men se om begge viser tillæg IFH VII 213-15), og Vedel selv er kilde for DgF 60 *Valravnen*, af hvis islandske former allerede Berggreen har trykt en.

Iøvrigt rummer bind V og også andre bind hist og her viser eller visefragmenter, der ikke dækkes af udgavens nummerering og altså ikke af udgiveren har kunnet drages ind under balladegenren, men som dog er folkelige viser, det har været rimeligt at medtage. Der må have været visse grænseproblemer her som overalt.

Bind VI fører os til 19. århundredes midte, idet de ældste dele er fra Gunnlaugur Jónssons samling af digte, grundlagt 1840. IF¹ bringer herfra en fuld tekst (13B) og bidrag til apparatet i 39D. Også opskrifter af Gísli Konráðsson 1847ff er anvendt under signaturerne Arch.B., Arch.G, se også 60M og 61F.

Betegnelsen Arch. henviser til Oldskriftselskabets arkiv; men efter 1845 voxede dette i særlig grad, idet Georg Stephens foreslog en bred, systematisk folke-mindeindsamling på Island. Det er den, der giver sig udtryk i Antiquarisk tidskrifts hyppige meddelelser om islandske ballader, og som sagt i IF's signaturer Arch.A-L; opskrifterne fulgte ikke med arkivets andre indsamlinger til den Arnamagnæanske samling, men var udlånt til Grundtvig og gik med dennes samlinger via Kgl. Bibliotek til Dansk Folkemindesamling.

En fyldig behandling i indledningen til VI får nogle opskrifter fra Østlandet. Blandt de navne, der har æren af dette materiales tilblivelse og bevaring, er Jón Jónssons. Denne mand har hidtil knap nok været kendt af navn. Og Jón Helgason har trods sin ægte islandske, dybe indsigt i personforhold og genealogi heller ikke hele æren af at der pludselig tegner sig en fattig bogelskende bondes profil, men har støttet sig til andre islandske sagkyndige. Jón Jónsson, der levede 1831-73, har efterladt sig breve og en dagbog, og omend hans store samlemanuskript med digte synes tabt, er afskrifter ved ham selv eller andre nået frem til mindre afsides boende kendere, først og fremmest eventyr- og sagnudgiveren Jón Árnason, hvis samlinger købtes af Jón Sigurðsson. I samme østlandske milieu virkede Sigmundur Matthíasson Long (1841-1924).

Bind VII er endelig domineret af Jón Árnasons medarbejdere, der samlede til ham fra 1845, samme år som Oldskriftselskabet fik sin idé, men året før denne meddeltes den islandske befolkning. Også indledningerne om disse samlinger rummer imponerende punktundersøgelser af personalhistorisk art, se således s. XXI-XXIII, hvormed udg. snarere imødekommer de nutidige studier over milieu- og familierepertoirer end de klassiske typologiske visestudier. Endelig følger en mængde spredte optegnelser, hvoriblandt man lægger mærke til nogle af Berggreens og til nogle indsamlet blandt emigranter i Canada. Enkelte har været trykt allerede i IF¹, således 60K.

Den gamle udgave standsede altså mere eller mindre tilfældigt ved nr.66, hvis sidste hæfte nærmest skulle indeholde hvad Grundtvig havde forberedt til tryk. Med IFH er løbenumrene bragt op til 110; af de nye hører dog kun ét til en udbredt vise, mens andre er givet til unikke fragmenter, der nok har haft balladekarakter, men ikke muligjort navngivning. Også af de veletablerede numres opskrifter er mange fragmenter, kendte fra lister over førstestrofer eller første-linier eller fra indberetninger etc. Mens der altså er trykt 110 løbenumre i 475 opskrifter, haves kun 104 viser og 375 opskrifter i fuld form. Disse opskrifter repræsenterer mange flere afskrifter, for at blive i DgF's terminologi: Den gamle bestand har som vi ved gennemgående fire tekster til hver opskrift, ovenfor er nævnt forskellige (dog danske) viser med mange varianter, og flere eksempler kunne nævnes.

Ser vi efter tyndt bevidnede viser, byder både de gamle og de yngre håndskrifter mange eksempler herpå, således trykker IFH hele 21 viser efter nr.66 med kun én text (fragmenter fraregnet). Og både blandt de fra IF¹ kendte og fra de omtalte 21 kan der hentes sjældenheder med mange skandinaviske slægtninge og sjældenheder af decideret islandsk udbredelse og formentlig proveniens.

Ser vi omvendt på de mest udbredte fornkvæder, så tilhører de allesammen visetyper, som er kendt, oftest velkendt, fra Danmark og andre lande, under-

tiden fra det meste af Europa. Med forbehold for optællingens nøjagtighed skal de vigtigste anføres:

31 opskrifter (+ nul fragmenter) har 39 Draumkvæði ~ DgF 239 Møens Morgendrømme.

22 opskr. (+ 6 fragm.) har 1 Ólafskvæði ~ DgF 47 Elveskud.

18 (+ 2) har 34 Ólöfar kvæði ~ DgF 304 De hurtige svar og DgF 294 Karl Hittebarn.

17 (+ 2) har 68 Kvæði af Þorkeli og Margrétu ~ DgF 277 Brud i vånde; dette er den eneste vise i denne korte liste, som ikke var med i den gamle udgave.

16 (+ 10) har 60 Ásu kvæði ~ DgF 183 Kvindemorderen.

12 (+ 3) har 15 Vallara kvæði ~ DgF 338 Hr. Truelses døtre.

11 (+ 1) har 38 Tafllkvæði ~ DgF 238 Tærningsspillet.

9 (+ 6) har 61 Ásu dans ~ DgF 269 Liden Gjertrud og Hr. Børge, som findes i to meget afvigende danske former.

Nr.1, 60, 68 og ganske særlig nr. 39 har specielt 19. årh.s tradition at takke for deres plads i denne oversigt. Vidnesbyrd fra dette århundrede, herunder 1960-ernes indsamlinger med båndoptager, har udgaven ikke taget hensyn til.

Islændingene har nu ved professor Helgasons arbejde – hvis omfang og grundighed knap har kunnet antydes her – indhentet danske og færinger, hvis nationale balladeudgaver for nylig er bragt til afslutning, mens svenskere og nordmænd endnu samler sig sammen til at begynde. Og det skal såmænd nok passe, at registerapparatet til IFH bliver færdigt før de tilsvarende til DgF og CCF. Det færøske corpus vil da stå tilbage med hverken registre, håndskriftbeskrivelser eller visetypologi, mens det danske dog har de traditionelle indledninger om hver type, hvilket også bliver ordningssynspunktet i Norge og Sverige. Filologen Jón Helgason har hidtil ikke givet direkte bidrag hertil, undtagen hvor han har måttet sammenbringe mange versioner i én text plus apparat. Vi afventer hans registre. Men hvad så?

Selvom balladen ikke er en indfødt eller central genre på Island, har vi i 100 år vidst, at, som Saxo bemærker i anden forbindelse, thule-boernes flid ikke bør forbigås i tavshed. Nu har vi foran os alt hvad der er, alt som det er. For dette en respektfuld tak til udgiveren, der har gjort sit. Kun ganske enkelte forskere har tegnet sig for en national balladeudgave på en overskuelig tid, og ingen har gennemarbejdet de kildehistoriske forhold i tilknytning til kildefremlæggelsen og aldrig i tilnærmelsesvis samme dybde. Så har de måske gjort noget andet, som også var godt. Men hvem gør det for fornkvæderne?

Jeg har altid sluttet mig til dem, der i balladen fremfor alt så et gesamtkunstwerk af text, melodi og muligvis dans; og jeg har en selvfølgelig respekt for hvad nutidige feltarbejdere og sociologisk orienterede miljøforskere har at bringe. Men her er nu en balladetradition, der tilsyneladende er startet og i det væsentlige fortsat litterært. Udgaven giver minimale oplysninger om sang og mundtlig overlevering. Dens milieu er det altid læsende islandske folks milieu. Lad os så tage den hvor den findes, og sætte ind overfor den med type-, gruppe- og genreforskningens redskaber, hvadenten man nu synes, at de er sløvede eller skærpede af al den ny erkendelse. Genrens historie på Island må nu kunne

skrives, ihvertfald for tiden efter nedskrivningens begyndelse for godt 300 år siden. Jón Samsonarson har gjort en del i sin bredt indledte udgave (anmeldt DSt 1967, 126–129), og andre arbejder skal være på vej. Siden må man så prøve at extrapolere sig ind i mørket, tilbage til Lopt og Sæmund og de blytunge sorger, og til de ældste lån fra anden nordisk balladetradition.

Erik Dal.

VALD. VEDEL OG KAREN BLIXEN

I sin bog *Karen Blixen debuterer* (Wilhelm Fink Verlag, München 1968) berører Aage Kabell (side 47) spørgsmålet om, hvornår man egentlig blev klar over, at pseudonymet Osceola, der i *Tilskueren* 1907 (side 609–35) offentliggjorde novellen »Eneboerne«, var identisk med forfatteren til *Seven Gothic Tales*, Isak Dinesen, alias Karen Blixen. Dr. Kabell mener, at navneskjulet vistnok først blev afdækket i 1945 i Cai M. Woels *Dansk Forfatterleksikon* (hvor Woel omtaler novellen side 36). Det kan tilføjes, at sagen var blevet røbet nogle år før, nemlig af professor Valdemar Vedel i en kronik i *Politiken* den 26.11.1939: »Oplevelser med »Tilskueren«.

Den pågældende kronik fremkom i anledning af, at det gamle ansete tidsskrift skulle gå ind, og Vedel, der var dets redaktør 1901–07, gav nu »en Række personligtprægede Træk af dets Historie, navnlig i ældre Tid«. Han skriver blandt andet: »Med *Undertegnede*s Redaktion gav en ny Række Medarbejdere den nye Tone an« og nævner af den skønne litteraturfolk: »Jakob Knudsen, Andersen Nexø, Johs. V. Jensen, Thit Jensen, H. Kidde, ogsaa den ganske unge »Osceola«, der 30 Aar senere blev den berømte Karen Blixen-Finecke – det var altsammen nye Ansigter«.

Det er ganske interessant at se, at Vald. Vedel, der – som også nævnt af dr. Kabell – i sin egenskab af *Tilskueren*'s redaktør spillede en vis rolle ved Osceola's debut, har husket hendes navn gennem de mange år. Man tør nok tro, at navnet har været kendt blandt Vedels venner og fagfæller, og det er vel herfra, at oplysningen om sagens rette sammenhæng har bredt sig. »Eneboerne« er dog ikke nævnt i Ejnar Thomsens *Dansk Litteratur efter 1870* (1935) så lidt som i *Dansk Biografisk Leksikon* (1944, Poul Linneballe). Endnu i 1949 var Osceola ukendt for Hans Brix, hævder dr. Kabell. Der er for resten heller ikke i *Danske blandede Tidsskrifter 1855–1912* (redigeret af Svend Thomsen) oplyst noget om Osceola's identitet, men i 1929, da dette index udkom, var jo hverken Isak Dinesen eller Karen Blixen endnu noget navn.

Det ser således ud til, at Vald. Vedel er den første, der på tryk har fortalt, hvem »Eneboerne«s forfatter var, akkurat som han var den første, der hjalp den unge frøken Dinesen frem til litterær debut. Da hun igen i juni 1908 sendte ham nogle noveller, var han ikke længere *Tilskueren*'s redaktør, og Osceola's næste novelle i dette blad (»Sandsynlige Historier. Familien de Cats«) fremkom først i januar 1909.

Otto Asmus Thomsen.